

այդ կողմերինը իր տգեղութեան խորքին մէջ ինքնակուղպ — նոյնիսկ այն օրերուն երբ Դաւիթին բանակները վրան կը զարնէին առեք ոսքի հարթութիւններուն:

Եւ սակայն մտքիս մէջ կը լայնայ պղտոր այն խռովքը որ աւերակներէն կը բխի, ու մինակ քաղաքները չէ որ կ'աւերուին: Երկըծվի հովիտին մէջ մտնող մը կը հասկնայ թէ ինչպէս ամբողջ երկրամաս մը, օր մը հաւանաբար չէն, երկինքէն տողացող հուրի եւ ծծուճքի անձրեւի մը տակ, կը կործանի հիմնովին օրուան մը վերջին: Ու լռութիւն: Մինչեւ որ, ով գիտէ քանի հազարամբ վերջը, ճամբորդներ զան սարսափով գիտելու այդ բլուրներուն մօրթողները պատկերը եւ փախչին, հալածուելով մահէն որ ուրուական մը չէ այլ իրողութիւն:

Ասկէ զատ, աւերուած աշխարհները կը տպաւորեն ուրիշ ալ կողմերով: Ուր որ իշխայ նայուածքը, սա ապատմական վայրերուն մէջ, քեզի դարձած ատենը հետ կը բերէ նախնիքի, արեւի, ճենճերի հոտը, համը, սլաքող ցաւը զոր դարերը չեն կրնար ամոքել: Թաքորի վրայ, Ժալոի այն ցցունքին ուրկէ կը դիտենք կրտսեր Հերմոնը, աչքիս կողքայ կարաւանը մօրթուած կամ ողջ ողջ մեր ոտքի անդունդը վիժուած վանականներուն ու, ասոնց հետ, ստուերներն ալ անոնց որոնք իմ արիւնքիս ձայնը օր մը բացին, Ժողկեցուցին սա սարահարթին վրայ ու ինծի պէս նստան սա քարի կտորին Աւելին: Ժայռի այդ թեւին կը կարծեմ տեսնել հայ վարդապետ մը, դարեր առաջ, առտուան մաղթանքը ընելու վրայ: Եւ հիմա ուրիշ մը, դարձեալ վեղաբաւոր, խաժ իր աւելունքներուն տողը կը ջննայ ծածկել ու շրթները կը շարժէ թերեւս կապ մը ճարելու օր մը հոտ հնչած ու ալ մարած Հայր միերին:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Շարունակել)

Է.ՋԵՐԷՄԻ.ՋՆՆԴԱՐԵԱՆ

ԲՆՆԱՍՏԵՂՆՈՒԹԻՒՆԻՅ

ՏԱՂԱԲԱՆ ՅԱԿՈԲ ՔԱՂԱՆԱՅ

17^{րդ} դարի առաջին շրջանի տաղաւայնեւ շարքում պիտի յիշատակել Յակոբ Բանանային, որ ունեցել է բանաստեղծական շնորհք ու կարողութիւն եւ հայոց 1084 (551 = 1635) թականին հիսուկ է երուսաղէմի գողքը. ինչպէս ինքն է յիշատակում իր տաղում.

«Յակոբ այս երգը Բեզ ընծայեցամ,
Սուրբ Նրուաղիմ, Բաղաբ անմման»:

Ոտանաւորի բովանդակութիւնը երեւում է. որ Յակոբ քահանան անդերսացել է իր Ժամանակի բարոյական գաղափարներով տողորած՝ կրթւած մի հոգեւորական, մի վերմեռանդ հաւատացեալ, որ ուխտի է գնացել Նրուսաղէմ, շրջագայել է աղի հոյակապ տաճարները, այցելել Գեթսեմանի տաքուստեան ձորը», գիտել է այլ զեղեցկութիւններ եւ իր ստացած անմիջական տպաւորութիւններն ու հոգու անկեղծ զեղումները երգի նիւթ դարձրել: Այդ երգով նա ձգտել է Ժողովրդի մէջ վառ պահել քրիստոնէական վերմեռանդութեան զգացումը եւ նրա սիրտն ու հոգին շողկապել պատմական վայրի՝ Նրուսաղէմի հետ:

Տաղը, որ գրւած է մեր գրական արխիւում գտնւած 1645 թ.ի ձեռագիր մատենի 84-րդ էջում, կրում է «Տաղ Յակոբ Բանանայի, ռեանաւոր ասացեալ սուրբ եւ աստուածակոյն մայրաքաղաքին Նրուաղիմի» խորագիրը, իսկ երգի իւրաքանչիւր տան օղբնատուներ կազմուած են այսպէս. «Յակոբ Բանանայի ասացեալ է: Շարադրւած է պարզ, աւան, պատկերաւոր լեզուով եւ կարդացւում է հետաքրքրութեամբ: Սակայն, 18-րդ դարի երգիչ քահանայի իւզլի, ոճի եւ բանաստեղծական

ձիւրքի մասին աւելի ցայտուն գաղափար տալու համար այստեղ առաջաւորը 1645 թւի ձեռագիր տաղարանից առաջ բերենք նոյնութեամբ .

Յիւստոյ շինեալ փաղափ գովական¹,
Ֆեդեցիկ² զարթնոց եւ որդոց մարդկան .
Զինք նորոգեաց Դաւիթ մեծ արփայն,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Անման արփայն ես դու բնակարան,
Որդւոյն սուրբ իւստոյ տեղը պատմական³,
Լեզինք ամենայն զալ 'ի քեզ ցանկան,
Սուրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Պամարին երկնից համաձեւական,
Համասփիւռ ծաղիկ ես բուրասանեան⁴.
Տանարներդ մարմար դրախտական⁵,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Որդւոյն Յակոբայ ճար սեպհական,
Վիճակաւ անկար տոմմին Յուդայեան .
Քեզ շինեաց ջանար Սողոմոն արփայն,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Քուրհ միտ 'ի քեզ հոտ անմահութեան,
Վարդի, շուտանի, խնկոց զանազան .
Կամ ազնիւ իւղոց նարդ եւ պալատան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Պաղափ ես դու մեծ բազումութեան,
Զոր ասաց Քրիստոս 'ի յաւեսարան .
Պատեր ես չերդնուլ 'ի քո սուրբ անուան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Աստ օրհնեալ զկուսուած գրոց ե հրաման,
Վերնոյն Սիօնի եւ հրեշտակական .
Դու մեզ նոր Սիօն քրիստոնէութեան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Հանեցաւ 'ի քեզ Տերն վերական,
Վե՛մ ընթեր եղեալ 'ի գլուխ անկեան .
Զի ինքն Քրիստոս 'ի քեզ յարժամ,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Աստ եղեւ հոգւոց փրկութիւն մարդկան,
Որ 'ի խաչ իշաւ Տերն 'ի Դողդորայն,
Յանցումն Ազաժայ եւ Նալի բողան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Նոր երկինք յերկրի հրաւազարդական,
Դու նոր արեւելք, նոր արեգական .
Նորոգեալ ցնծան դասք Քրիստոնէական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Առ քեզ գանձ բազում հոգեւորական,
Որ միոյն զինն չէ աշխարհս ամենայն .
Նախ եւ առաջին Տեառն զերեզման,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Յոյժ անհղաճոյ հնչմամբ մեծածայն,
Լոյսն թարածի 'ի մէջ յարութեան .
Մեր քրիստոնէի լե՛ր դո՛ւ օգնական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Ի Գերսեմանի ձորն արհունական,
Ուր կուսածածին զիրն է եւ ճապան .
Անդ է յինեղոց անհոյ դասաստան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Ամենայն սրբոց եւ ընդունարան,
Եւ մեղաւորաց մարդկան փաւարան .
Առ քեւ մասնն 'ի յերկնից խորան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Սիրս երկրի ես դու Տեառն թիւական,
Հանգոյն արքայն քերթական .
Ոսից Արարչին եղբւր պատանդան,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Արդ չունիմ ոսկիք⁶, զոր քեզ է արժան,
Բարբառել բանիւլ գովասանական .
Կամ ճաւիղ չափել երգ ներբողական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Յնծութիւն ես դու աշխարհի համայն,
Առաւել հայոցս ժողովրդեան,
Արանց եւ կանանց⁷ ծերոց եւ մանկանց,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Սրեք ջանարք եմ աստ հիւսկական,
Մեծին յարութեան եւ սուրբ ծննդեան .
Եւ սուրբն Յակոբ փառաւորական,
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Արփայն երկնից բարեղի սեղան,
Խունկ եւ պատարագ 'ի քեզ վերանան,
Շնորհոք սբ. հոգւոյն քեւ առ մեզ միտ գան .
Սո՛ւրբ Յրուսաղէ՛մ, փաղափդ անմման :

Այնպիսի ե օժտարիս մեր յաբերական,
Հազար եւ ուրսուն չորս քիւ 'ի լրման,
ՅԱԿՈԲԷՍ այս երգ հեղ ընծայեցան,
Սո՛ւրբ Սրուսաղէ՛մ, քաղաքդ անմման:

Թի՛ն անեղի սուրբ Սրորդութեան,
Փառք եւ օրհնութիւն միօք եւ յաւիտեան.
Զմեղ արժա՛ն արտ փոյին ճեսութեան,
Սո՛ւրբ Սրուսաղէ՛մ, քաղաքդ անմման:

Այս տաղի մի այլ վարիանդը կարդում ենք 1740 թւականին գրւած տաղարանի 270-րդ էջում, որը 1645 թւի ձեռագրի օրինակից տեղ-տեղ տարբերում է: Հե-տագայ բաղդատութեան համար այստեղ նշենք զանազանութիւնները, որոնց պատկերն է. ¹Պատուական, ²Յանկալի, ³Որդւոյն Աստուծոյ տեղ տնօրէնութեան, ⁴Առգիրս աստեղաց 'ի հաստատութեան, ⁵Հնդկենդանակերպան երկոտասան, ⁶Կարիք:

Թէ ո՛վ է տաղասաց Յակոբ քահանան, ի՞նչ է ներկայացնում նրա կրթական պատկերը, ո՞ր քաղաքներումն է քահանայագործել և ի՞նչպիսի շրջանակ է ընդգրկում նրա գրական գործունէութեան պատմութիւնը, դժբախտաբար, փաստատան տեղեկութիւններ առայժմ պակասում են:

* * *

Միջնադարում հրապարակ են եկել նաեւ հայ տաղասացներ, որոնք երգել են զլիսաւորապէս թուրքերէն լեզուով: Այդ հանգամանքն էլ մի ցայտուն ապացոյց է հայ և թուրք ժողովուրդների փոխադարձ կապի և հայ երգիչների թրքական գրականութեան վրայ գործած ազդեցութեան:

Հայերէն տառերով և թուրքերէն լեզուով շարահիւսած այդ տաղերից ուշագրււած է ճճաղ եւ գովասանք 'ի վերայ սուրբ Սրուսաղէմայ՝ խորագրով ստանաւորը, որ դարգարում է 1645 թւականին գրւած ձեռագրի մատենանի 65-67 էջերը: Դա սահուն, պարզ թրքերէնով շարադրւած պատկերաւոր մի գողտրիկ տաղ է, ուր անյայտ երգիչը վրձինի պէս-պէս երանգներով գծել է Սրուսաղէմի գեղեցկութեան և իր ստացած ապաւորութեան պատկերը: Ահա այդ տաղը եւս.

Ղուրսու Եհիճ¹ Եօրթ² գափուսի³,
Այթն⁴ աուսան⁵ քր Եափուսի⁶.
Միսկի ամպեր⁷ քիւր գոգուսի⁸,
Կելին⁹ Ղուրսա, կեօրուն¹⁰ նուրի:

ՂուրսուԵհիճիճ վարմայիլի¹¹,
Ահնա փուլլար¹² սաշմայիլի¹³.
Վարպ¹⁴ օնաա ճուրմայիլի¹⁵,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղուրսա կիսեն հեյրան օլուր¹⁶,
Թի¹⁷, կիւնի սեյրան¹⁸ օլուր.
Հեւ կիւն¹⁹ Եիւլուն²⁰, պայրամ²¹ օլուր,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղուրսա կիսեն խօնա²² կերեֆ,
Իֆի էլի²³ ճեպսե²⁴ կերեֆ.
Պուլսա կիպի²⁵ սաշմա²⁶ կերեֆ,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

ՂուրսաԿիսեն Եալվա²⁷ կերեֆ,
Կեօղլերի օլու²⁸ Եաւ²⁹ կերեֆ.
Հիւմկի դաւու³⁰ պաւդաւ կերեֆ,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

ՂուրսուԵհիճ այրուն էյմա³¹,
Պենի Եաւսան Եաւայ չալմա,
Կեօրմէյինեն հանքմ ալմա,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Վաթրմ, Եուրսում զափուսինե,
Հեյրան օյսում Եափուսինե³².
Նափալ օլումն հեֆիսինեի,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղափուսան կիթիմ իչերի,
Ոլիւ իֆեն օլումն քիւրի.
Կեօղլիմ իլեն կեօրսիւմ նուրի,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Ղափուսուն օլաթեր հապե՛,
Տիււեհմիթ օլունե³³ մեւրեք Եաւ.
Ղուրսա կիսեն օլվրիլի պաւ,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Կենե օլուր կիւնօլլ կիպի,
Ղանօթիլեր Եանար երլօղլ³⁴ կիպի.
Տիււեհիլեր Եալթր կիպի,
Կելին Ղուրսա, կեօրուն նուրի:

Իւստի³⁵ առկար³⁶ ալլա³⁷ օլսուն,
Ուզուն եօլլար եալրն օլսուն.
Նուրի կեօրմէկ ճապօլ օլսուն,
Կէլին Ղուքսա, կեօրուն ճուրի:

Թիւրլիւ-թիւրլիւ ամպեր կօփար,
Նուր բուրվանցայ սէնսէն չըփար.
Ճիւմիէ ալիւ ամա պափար,
Կէլին Ղուքսա, կեօրուն ճուրի:

Սրանք³⁸ են ահա երուսաղէմի զոյգն
երգող միջնադարեան բանաստեղծութեան
այն պատարիկները, որոնց մեր գրական
արխիւում գտնւած 1645 թւականի ձեռա-
գիր մատենանից ընդօրինակելով, յանձնում
ենք հայ գրականութեան պատմութեան,
Այդ տաղերը հետագայ բաղդատութեան և
վերականգնումի համար կարեւոր ատաղձ-
ներ են և այդ տեսակէտից էլ բանասիրա-
կան ուրոյն արժէք են ներկայացնում:

Թեհրան

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄՅԱՆ

Քառասուն: 1 Երասղէմ, 2 Ձու, 3 Դուռ,
4 Ոսկի, 5 Ձուր, 6 Շէնք, 7 Ահաւանոս ծաղիկ, 8 հոս,
9 Եկէ, 10 Տեւէ, 11 Պիսի զեմ, 12 Արծաթ դրամ,
13 Տրեմ, 14 Գմամ, 15 Այնեղ պիսի մեմ, 16 Կր
հիւսայ, 17 Գործ, 18 Ցաղողի, 19 Ամէն օր, 20
Հարսանիք, 21 Ձաթիկ, 22 Մեծանարայոս, 23 Երկու
ձեմր, 24 Գրպանում, 25 Ցարեհի պէս, 26 Տրեյ, 27
Կամաց, 28 Այնիք իր, 29 Արցունք, 30 Բոյս, 31 Ու-
կէ խնձոր, 32 Հիւմ, 33 Քանդակած, 34 Ասեզ, 35
Բարձր, 36 Սար, 37 Ցած:

ՌՈՒՍ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՅԱՔՈՎԱԿԻ

Մայաքովսկի իբր հանճարեղ բանաս-
տեղծ՝ անվիճելի է: Մեզի ծանօթ գրական
արժեքներով անոր քերթողութիւնը գը-
նահատել փորձել, մասնաւոր վերլուծել,
հիշող կերպ մը եղած պիտի չլլար բա-
նաստեղծին անձին, գործին, և մասնաւոր
արուեստին հանդէպ:

Մայաքովսկի քերթողական արուեստի
զատական ու նուիրադործուած ըմբռնումէն
գուրս է: Ինք Յեղափոխութեան զաւակն է
և իրմով կը սկսի յեղափոխութիւնը գրա-
կանութեան և մասնաւոր բանաստեղծու-
թեան: Ան իմաստի, շեշտի, թափի, սասա-
կութեան և ուժգնութեան հսկան է: առիծի
մը հանգոյն մոնչող ու գոռացող թնդանօթի
մը պէս, քանզի իր հուրձրին տակ 190,
000, 000 հաշուող Միութիւն մը իր քրնա-
կութիւնը հաստատած է: Նոր տիեզերք մը
կայ հոն նոր իրաւականգրով և նոր երազ-
ներով: Ան իր գրելը գործածած է իբր հե-
ղէն խարազան՝ հրահրելու համար տառա-
պած զանգուածները իր ժողովուրդներուն,
գալիք նոր ապագայի մը իրաւ ու յուսաւոր
հեռանկարով. հարկ էր հաւատք անձրեւել
անոնց ընկճուած հոգիներուն և հին սիր-
տերուն բաժակները լիցնել նոր զինիով
կենսատուղի: Հարկ էր վերածուել արիւնի
և հոսիլ անոնց երակներուն մէջ, հարկ էր
վերածուել հուրի, սուրի, գնդացիի և
թնդանօթի և գլխաւորել ամբոխները խն-
ւագորուած: Հարկ էր սրտին տրոփին մէջ
զննել տրոփը միլիոնաւոր սիրտերու, լից-
ուել անոնիով ու պարպուել: Մայաքովս-
կիի կեանքը ու հանճարեղ արուեստը պայ-
մանաւոր էր կեանքովն ու երազներովը
միլիոնաւոր կեանքերու: Ան նոյնացած էր
անոնց հետ, կ'երկնէր ու կը ծնէր անոնցմով:
Արտակարգ պայմաններու արտակարգ հան-
ճարն էր ան:

Հոգեբանական այս պայմաններու տակ
ասիէ տարբեր ըլլալ պիտի ըլլար անբնա-
կան և անհարազատ: Ան ամենէն ուժեղ
և ամենէն իրաւ արտայայտիչն է Յովիէթ
Յեղափոխութեան: